

ПОТЕРПІЛИЙ ВІД ЗЛОЧИНУ – ОБ’ЄКТ ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Колб Олександр Григорович

<https://orcid.org/0000-0003-1792-4739>

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
професор кафедри кримінального права та процесу,
Державний податковий університет
м. Луцьк, Україна*

Богатиренко Оксана Вікторівна

*адвокат національної асоціації адвокатів України
м. Київ, Україна*

Як свідчить практика діяльності в умовах воєнного стану (2022–2025 рр.) правоохоронних органів України не дивлячись на ті існуючі у зв’язку з цим реальні загрози, що посягають на об’єкти правової охорони національної безпеки, щорічно реєструються випадки вчинення працівниками цих державних інституцій кримінальних правопорушень у сфері службової та професійної діяльності, пов’язаної з наданням публічних послуг (розділ XVII Особливої частини КК) [1]. Так, у 2022 році кількість таких суспільно небезпечних діянь склала 11 тис. 617 випадків або 3,2% у загальній структурі злочинності в нашій державі.

У свою чергу, у 2023 році їх кількість сягнула 14 тис. 820 або 3,1% у загальній структурі всіх зареєстрованих в Україні кримінальних правопорушень, що на 27,6% більше, ніж за попередній період [1].

Натомість у 2024 році число так званих «службових злочинів» склало 16 тис. 820 випадків (на 13,5% більше, ніж у 2023 році), а питома вага у структурі загальної злочинності – 3,4% [1]. При цьому, якщо вказані показники співставити з відносно мирним періодом (зокрема, у 2013 році мало місце 16 тис. 586 кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності (2,9% у структурі загальної кількості зареєстрованих злочинів, а у 2021 році – 18 тис. 339 (5,7% у структурі загальної злочинності) [1], то слід констатувати, що в умовах воєнного стану, хоча й зменшилась абсолютні зазначені кількісно-якісні характеристики даного виду кримінальних правопорушень, але намітилась чітка тенденція до щорічного росту таких суспільно небезпечних і караних діянь (2022–2025 рр.).

Додатковою проблемою з цього приводу виступають й такі юридично значущі факти, а саме – замість того, що існуючі в Державному бюджеті кошти спрямовувати на забезпечення нормальної та ефективної діяльності Сил безпеки і оборони України в умовах воєнного стану, відповідні центральні органи виконавчої влади вимушені відшкодовувати для потерпілих завдану моральну і матеріальну шкоду, яка стала наслідком незаконних дій чи бездіяльності працівників правоохоронних органів.

Як показує вивчення судової практики з означеної тематики дослідження, ключовою проблемою, яка виникає при розгляді кримінальних проваджень, що стосуються випадків вчинення працівниками правоохоронних органів так званих службових злочинів (ст.ст. 364-370 КК), є відшкодування завданих ними у зв'язку з цим моральних і матеріальних збитків для потерпілих. При цьому, якщо узагальнити існуючі з цього приводу підходи на всіх рівнях (законодавчому, правозастосовному, доктринальному, т. ін.), то можна констатувати наступне: відповідно до положень ст. 56 Конституції України кожна особа має право на відшкодування за рахунок держави моральної та матеріальної шкоди, завданої незаконними діями органів державної влади, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень. При цьому, враховуючи, що в нашій державі діє принцип верховенства права, а норми Основного закону України мають найвищу юридичну силу (ст. 8), такий законодавчий підхід має стати догмою (безапеляційним правилом) для діяльності судів усіх рівнів.

Саме таку позицію у свій час висловив Пленум Верховного Суду України у пункті 2 постанови № 9 від 01.11.1996 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя», від 31.03.1995 № 4, від 02.07.2004 № 13 та ін. Про пріоритетність принципу верховенства права у регулюванні суспільних відносин наголошує у своїх доповідях й Венеційська Комісія [2]. І, нарешті, однією із загальних засад кримінального провадження, що визначені ст.ст. 7, 8 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, є принцип верховенства права.

На науково-доктринальному рівні цей принцип досить детально описаний у багатьох розробках, серед яких можна виокремити праці П. М. Рабиновича [3, с. 287-308] та М. Г. Патеї-Братасюк [4] та ін. Про роль і місце принципу верховенства права мова ведеться й у рішеннях Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) [5].

Таким чином, при вирішенні питань, які виникають у судах щодо порядку та умов відшкодування завданої потерпілому шкоди (матеріальної та моральної), як видається, судді мають керуватись, як це витікає зі змісту ч. 2 ст. 19 Конституції України, виключно зазначеним Основним законом та іншими національними законодавчими актами,

які регулюють зазначену сферу суспільних відносин. Саме тому та з урахуванням положень ст.ст. 62, 128 Кримінального процесуального кодексу (КПК) обвинувачений набуває процесуального статусу цивільного відповідача у разі пред'явлення до цього учасника кримінального провадження цивільного позову.

Література:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення у 2013–2025 рр. *Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareystrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

2. Доповідь про правосуддя: ухвалення Венеційською комісією на 86- му пленарному засіданні (Венеція, 25–26.03.2011) (переклад українською С. Головатого). Страсбург : CDL-AD (2011)03rev, 2011. 91 р.

3. Рабинович П. М. Верховенство права: доктринальні інтерпретації в Україні. Правова доктрина України : у 5-ти т. Харків : Право, 2013. Т. 1: *Загальнотеоретична та історична юриспруденція* / В. Я. Тацій, О. Д. Святоцякий, С. І. Максимів та ін.; за заг.ред. О. В. Петришина. С. 287–308.

4. Верховенство права: традиції, доктрини і потенціалпрактики: монографія / М. Г. Патея-Братасюк, В. Ф. Гвоздецький, О. Г. Мурашин та ін. ; за заг.ред. П. Г. Патея-Братасюка. Київ : Вид-во Європейського університету, 2010.536 с.

5. Христов проти України. Рішення Європейського суду з прав людини. (Заява N 24465/04): від 19 лютого 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_443#Text